

СТАНОВИЩЕ

От: Професор д-р Соня Дакова Чипева;
Университет за национално и световно стопанство
Научна специалност „Статистика, иконометрия и демография”

Относно: дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ по професионално направление 3.8 – Икономика, научна специалност Статистика и демография в СА „Д. А. Ценов” – Свищов

Автор на дисертационния труд: Пламена Йорданова Колева
Тема на дисертационния труд: "Статистическо изследване на туризма в България"

Основание за представяне на рецензията: участие в състава на научното жури по защита на дисертационния труд съгласно Заповед № 126/11.02.2025 на Ректора на СА „Д.А.Ценов“ - Свищов

I. Общо представяне на дисертационния труд:

Представеният за рецензия дисертационен труд е посветен на актуална и значима тема, а именно състояние, динамика и структурни изменения на входящия туризъм в България. Туризмът, в т.ч. входящият туризъм, има ключово значение за развитието на икономиката на България, особено след демократичните промени, отваряне на границите и същественото увеличение на възможностите за пътувания извън и към нашата страна. Наложените временни ограничения на пътуванията, свързани с периода на COVID-19 пандемията, оказаха съществен негативен ефект върху туризма в световен мащаб и това не подмина и България. След края на този период обаче, туристическия сектор се възвраща отново и заема своето ключово място в икономиката, вкл. и в нашата страна.

Целта на настоящето изследване е ясно дефинирана, а именно да се изследва състоянието, динамиката и структурните изменения на входящия туризъм в България за периода 2008 – 2024 година. Тя е обоснована от необходимостта да се изследват ключови закономерности, свързани със състоянието, динамиката и структурните изменения в туристическия сектор в страната, и по-конкретно на входящия туризъм, като се предложат подходящи статистически показатели за измерване на входящите туристически потоци, както и статистико-иконометрични методи и модели за анализ на основната тенденция, сезонността и структурните изменения в неговото развитие и за разработване на прогнози. За изпълнение на поставената изследователска цел дисертантката формулира 5 основни задачи, които са изцяло изпълнени в рамките на разработката.

Изследователската теза е изведена въз основа и в съответствие с поставената цел на изследването с основен акцент върху приложението на подходяща статистико-иконометрична методология за установяване на обективно формирани се закономерности на развитие на входящия туризъм в страната и за разработване на краткосрочни прогнози. В рамките на изследването са приложени дедуктивен и индуктивен подход и разнообразни методи, водещи до изпълнение на поставените изследователски задачи, включващи методи на анализ и синтез, статистически методи за анализ на динамика и на структурни изменения.

Обектът и предметът на дисертационния труд са определени правилно. Аргументирано са изложени обхвата и ограниченията на изследването, които са свързани от една страна със същественото място, което заема входящия туризъм към България във формирането на БВП, а от друга, с проблеми на статистическото изучаване на туризма в страната и разполагаемата информация от официалната статистика.

Дисертационният труд е представен в достатъчен обем от общо 204 стандартни страници. Съдържанието е структурирано в увод, 3 глави, заключение, списък с

използваните литературни източници, 22 приложения и декларация за оригиналност. Изложението е илюстрирано с достатъчно на брой и подходящи таблици и фигури – в основния текст са включени 13 таблици и 32 фигури. Списъкът с използваната литература съдържа достатъчен брой литературни източника – общо 154, от които 64 са чуждоезикови. Приложенията включват таблици с първични данни, резултати от разработени модели и прогнози за разглежданите явления.

II. Преценка на формата и съдържанието на дисертационния труд.

В първа глава е разгледан европейския и световен опит в статистическото изучаване на туризма. В хронологичен план са отразени ключови методологични решения и документи, свързани със статистическото изучаване на туризма в световен и европейски обхват, и в частност с входящия туризъм. Специално внимание е отделено на основните концепции и дефиниции, свързани със статистическото изучаване на туризма. Представена е схема на формите и категориите на туристическите посещения. Въз основа на направения от дисертантката преглед на емпиричните изследвания на туризма в страната, е установено, че въпреки внушителния брой такива изследвания, в малка част от тях за анализ са приложени статистико-иконометричен подход и методология.

Втора глава е посветена на методологичните аспекти на настоящето изследване. Представени са източниците на емпирични данни, използвани в изследването, в съответствие със спецификата на предоставяната информация. Формулирана е група статистически показатели, които са използвани за анализ на динамиката и структурните изменения на входящия туризъм в страната. Разгледани са последователно статистически методи за анализ на тренда и сезонната компонента в динамичните редове, като са изведени силни и слаби страни на тяхното приложение. По отношение на разгледания в изложението „класически метод“ за анализ на сезонността (известен в статистическата методология като метод на отношенията на фактическите към изгладените стойности), смятам че посочения недостатък, изразяващ се в невъзможността да се получат изгладени стойности на първите и последните няколко значения от изходния ред, няма съществено значение при достатъчно дълги динамични редове, а в същото време позволява в рамките на анализа да се получат изгладени стойности на ДР без да се установява вида на тренда. Изложени са методологични аспекти на статистическия анализ на структури и по-конкретно методи за измерване интензивността на тяхното изменение. Бих искала да обърна внимание, че формули 2.20 и 2.22 са еднакви, макар, че са представени като различни измерители. В края на 2-ра глава докторантката формулира няколко извода относно методологията за успешно провеждане на статистическо изследване на туризма в страната.

В трета глава на дисертационния труд са представени резултати от проведения емпиричен анализ на туризма в България, с основен акцент върху входящия туризъм. Въз основа на данни от официалната статистика е проведен сравнителен анализ на международния туризъм в страната с този на Гърция, Турция, Румъния и Унгария, като е проследено неговото развитие в периода 2000-2020 г., настъпилите промени в резултат от световната икономическа криза (2008 г.) и ковид пандемията (2019-2020) и периодите на възстановяване. Разработени са серия от трендови модели за анализ на основната тенденция на 17 от дефинираните показатели за входящ туризъм в страната, включващи полиноми от 1-ва, 2-ра и 3-та степен, реципрочен и линеен логаритмичен модел. В

изложението прави впечатлени некоректното използване на някои понятия, свързани с моделирането, като например: (1) МНМК не е метод за моделиране на тренда, а метод за оценка на параметри; (2) парабола и хипербола не са функции или модели, а са графични изображения; (3) автокорелацията е явление, отнасящо се до ДР, а не до модела; коментиранията автокорелация на моделите всъщност е автокорелация на остатъците от модела и е известна като „серийна корелация“. В изведените трендови модели е включена променливата D_{2020} , с която би трябвало да се отрази ефекта от затваряне на границите при ковид пандемията. В същото време обаче, наред с включването на тази променлива е променен и състава на моделите, отнасящи се за един и същ динамичен ред. Включването на фиктивната променлива не би трябвало да се съпътства с промяна в спецификацията на модела, а само да идентифицира ефекта на ковид кризата. Промяната на моделите в този случай ги прави несъпоставими и не може да се открие чистия ефект на пандемията. В този смисъл и разликите в направените прогнози в двата сценария всъщност произлизат от използването на различни трендови модели за съответното явление, а не конкретно от включването на променливата D_{2020} .

В рамките на емпиричната част на изследването са приложени методите X-13 ARIMA и TRAMO/SEAT за анализ на сезонността във входящия туризъм в България за периода 2008-2024 г. Въз основа на оценените модели са направени прогнози на изследваните показатели с хоризонт 3 години, като са сравнени получените резултати, получени при прилагането на двата подхода. С помощта на интегралния коефициент на различия са проследени измененията, настъпили в структурата на входящия туристически поток към България по отношение целта на посещенията общо и по дефинираните групи държави. Прави впечатление, че анализа за отделните групи държави е проведен за различен по обхват период от време. В края на трета глава резултатите от проведения емпиричен статистически анализ са формулирани в 22 извода.

В заключителната част на дисертационния труд дисертантката представя в обобщен вид резултатите от проведеното от нея изследване на входящия туризъм към България за периода 2008-2024 г., които са формулирани в 8 точки. Това позволява на дисертантката въз основа на установеното състояние и динамика на туристическия сектор, както и на неговото законодателно регламентиране, да препоръча необходимостта от промени в държавното управление в посока по-активно стимулиране и промоциране на българския туризъм.

Представените в дисертационния труд таблици и графики достатъчно ясно и пълно илюстрират изложението. В езиково и стилово отношение работата е добре представена. Постигната е съразмерност на отделните части в работата. Статистическата методология и инструментариум в общи линии са изложени и приложени коректно. Бих препоръчала на дисертантката все пак, да се стреми към по-прецизно използване на понятия и концепции от статистическата и иконометричната методология.

В дисертационния труд не се откриват свидетелства за нарушаване на научната етика – некоректно цитиране на литературни източници, публикуване на един и същ ръкопис на различни места, плагиатство, проблема „copy-paste“.

Авторефератът съдържа необходимите елементи и информация, които съответстват на съдържанието на дисертационния труд.

Дисертантката е представила Декларация за оригиналност на дисертационния труд.

III. Научни и научно-приложни приноси на дисертационния труд.

Приемам формулираните от докторантката Пламена Колева приноси в дисертационния труд. Представената справка оценявам като коректна и реално отразяваща постигнатите резултати. По-важните научни и научно-приложни резултати, съдържащи се в дисертационния труд мога да обобща по следния начин:

- Въз основа на задълбочено проучване на емпиричните изследвания в туризма е установено недостатъчно приложение на статистико-иконометрични подходи и методология и е изтъкната необходимостта от такива за адекватно и ефективно изучаване на закономерностите, свързани с туризма в страната.

- Изведено е значението на хармонизирана методология за осигуряване на достоверна и достатъчна статистическа информация в туристическия сектор както в европейски, така и в световен мащаб.

- Установени са закономерности в динамиката на входящия туризъм към България общо, по обособени групи държави и според целта на посещение, с отчитане ефекта на сезонните фактори.

- Изследвани са структурни изменения в рамките на входящия туризъм към страната.

- Въз основа на оценените иконометрични модели на динамика са разработени прогнози с 3-годишен хоризонт за дефинираните в изследването показатели.

Общата ми оценка е, че представените резултати от направеното изследване в дисертационния труд могат да се характеризират като обогатяване на съществуващи знания и приложение на научни постижения.

По темата на дисертацията са публикувани 2 статии в Годишния алманах „Научни изследвания на докторанти“ на СА-Свищов и 2 доклада, представени на международни конференции.

IV. Въпроси по дисертационния труд.

Дисертационният труд като цяло не съдържа погрешни тези, постановки и оценки, които да влошават неговото качество. Бих си позволила да направя следните бележки и препоръки:

- Параболата и хиперболата не са математически функции, които се използват в трендовото уравнение. Това са графични образи на различни функции.
- F-теста не е критерий за сравнение на трендови уравнения. Това е статистически тест, с който се доказва дали модела е адекватен!
- На стр.68 в т. 5 от процедурата за анализ на динамичен ред със сезонност е записано, че след изглаждане на динамичния ред се пресмятат получените от модела значения (T+E) или (T.E). Но в изгладените значения, получавани от модела, не присъства случайния компонент (остатъците).

Бих искала да получа отговор от дисертантката на следните въпроси:

1. Може ли въз основа на емпиричния анализ да се твърди, че сезонните фактори повишават значително равнището на входящия туризъм през лятото, докато през зимните месеци то е с най-голям спад? (твърдение на стр.52)? Доколкото ми е

известно, зимния туризъм с България е доста популярен в последните години и набира все по-голяма скорост.

2. Какво има предвид дисертантката в твърдението, че остатъците от трендовия модел може да се използват за анализ на зависимости между изходния динамичен ред и други ДР?
3. Защо при включване на променливата D_{2020} , в разработените трендови модели, тяхната спецификация (състав) е променяна? Също така, затварянето на границите вследствие на ковид пандемията продължи повече от 1 година (2020, 2021). В този смисъл, кои са ненулевите стойности на тази променлива? И може ли да оценим ефекта на ковид пандемията в прогнозираните периоди, след като са използвани различни трендови модели за едно и също явление?

V. Обобщена оценка на дисертационния труд и заключение.

Използваните от дисертантката подход и статистическа методология в изследването са добра база за постигане на качество на дисертационния труд и полезни резултати в научно и приложно отношение. В дисертационния труд на Пламена Колева се съдържат достатъчно научни и научно- приложни резултати. Съдържанието на дисертационния труд недвусмислено доказва, че докторантката притежава способности за самостоятелни научни изследвания.

Качествата на дисертационния труд ми дават основание да считам, че той отговаря на изискванията на Закона за развитието на академичния състав в Република България и Правилника за неговото прилагане в СА „Д.А.Ценов“ – Свищов. Затова предлагам на научното жури да присъди на Пламена Йорданова Колева научната степен „доктор по професионално направление 3.8 – Икономика, научна специалност Статистика и демография.

Дата:

Изготвил становището:

(проф, д-р С. Чипева)